Gönderim Tarihi: 02.03.2018

Kabul Tarihi: 24.05.2018

ALİ SUAVİ’NİN DİLCİLİĞİ Ali Suavi’s Linguistic View

Ekin İLHAN

Arş. Gör. Dr. Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş
Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
ekindex@gmail.com

Çalışmanın Türü: Araştırma
ORCID ID: 0000-0001-9039-2455

Öz

Dil, bir toplumun aynası gibi onun cevherini yansıtan bütün sosyo-kültürel özelliklerini hücrelerine sindirmiş, o toplumun mirasını yansıtan bir hazine gibidir. Bu bilinçledir ki Tanzimattan Cumhuriyete kadar aydınlarımızın en önemli araştırma konularından biri dil ve dilde sadeleşme eğilimi olmuştur. Tanzimat ile başlayan doğu-batı eski-yeni çatışmaları hayatın her alanında olduğu gibi dil, imla, alfabe konularında da kendini göstermiştir. Yazı ve konuşma dili, terimler meselesi Osmanlıca, Öztürkçecilik gibi tartışmalar da 1876’dan başlayarak Cumhuriyete kadar devam etmiştir. Bu yazıda, Türk tarihi ve edebiyatı açısından önemli bir şahsiyet olan Ali Suavi’nin Türkçeciliği ve bu bağlamda Türk dilinin sorunlarının iki asır önce nasıl ele alındığı ortaya konmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Ali Suavi, Tanzimat, Türkçe, Alfabe, Öztürkçecilik

Abstract

Language is like a treasure that reflects the heritage of society that has absorbed into its cells all socio-cultural features that reflect its ore just like a community. It is conscious that one of the most important research topics of our intellectuals, as well as the Tanzimattan Republic, has tended to simplify the language and the language. The east-west old-new conflicts that started with the Tanzimat have manifested themselves in language, imitation, and alphabet, as well as in every area of life. The discussions such as the language of writing and speaking, the terms ottoman in terms of terms, pure Turkish movement were continued from 1876 until the day of the Republic. In this article, the Turkishness of Ali Suavi, an important person in terms of Turkish history and literature, and the problems of the Turkish language in this context was discussed two centuries ago.

Keywords: Ali Suavi, Tanzimat, Turkish, Alphabet, Pure Turkish Movement

Giriş

Tanzimat sonrası (1876) Türk kültür hayatına giren yenilikler, kimi zaman halkın zihninde çatışan fikirlere dönüşmüştür. Eski ile yeni arasında süregelen bu çatışmalar pek çok alanda olduğu gibi dil alanında da kendini göstermiştir. Halk yazı ve konuşma dili arasındaki başlıklar hattına sıkışıp kalırken, aydınlar ise duyuş ve düşüncelerimize hitap edebilecek yeni bir lisan arayışına girmişlerdir (Akgün, 1969, 12-13; Atay, 1942, 9). Bütün bu arayışlar milli kültürümüzün gereksinimlerine yanıt arar niteliktedir. Türk dilinin milli benliğine kavuşmasında 25 Aralık 1908’de kurulan Türk Derneği ve bundan iki sene sonra ortaya çıkan Yeni Lisan Hareketi birer

dönüm noktası olmuştur. Türk Derneği, Emrullah Efendi, Necip Âsım, Velet Çelebi, Akçuraoğlu Yusuf gibi isimlerin önderliğinde, Türklerin tarihi, dili, edebiyatı, etnografyası, etnolojisi ve coğrafyası konularında çalışmalar yapmak amacındaydı (Parlatır, Çetin, 1999, 20) . Yeni Lisan Hareketinin tezi de buna eşdeğer olarak milli kültürü aramaktı. Bu hareket Ali Cânîp, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'ın önderliğinde Genç Kalemler Dergisi etrafında gelişmiştir (11 Nisan 1911). Ancak bu fikir hareketlerini olgunlaştıran zihinsel sürecin tohumları daha Tanzimat devrinde atılmaya başlanmıştır.

XIX. yüzyıldan bu yana Türkçenin sadeleşmesi konusundaki tartışmalar, halkçılık ve milliyetçilik olmak üzere iki ana fikir üzerinden temellenmiştir. II. Meşrutiyete kadar Türkçecilik, halkçılık ilkesiyle eşgüdümlü bir yol izlemiştir. Öte yandan Ali Suavi, Necip Âsım, Şemseddin Sami, Ahmet Midhat Efendi, Ahmet Vefik Paşa ve Velet Çelebi... gibi isimler ise Türklük ülküsünü esas alarak Türkçecilik hareketinin temellerini atmışlardır (Polat, 2012, 109). Halkçılığı esas alan dil görüşü, 1860'ta Şinasi'nin çıkardığı Tercümân-ı Ahvâl ile kendini göstermeye başlamıştır. Milliyetçilik merkezli dil görüşü ise Tanzimat yıllarında filizlenirken, Türk Derneği'nin kurulmasıyla beraber meyvelerini vermiştir.

Ali Suavi'nin dilticiliğini doğru okumak için başvurabileceğimiz ilk kaynak *Ulûm* gazetesidir. Suavi, burada *Lisân ve Hattı-ı Türkî* adlı bir yazı dizisi yayınlamıştır. Türkçecilik hakkındaki görüşlerini makalelerinde belirtmiştir. Bu yazı dizisi Ulûm gazetesinin iki ve dördüncü sayıları arasında çıkmıştır. Ali Suavi, gazeteyi Türkçeyi doğru kullanmak ve halka faydalı olmak için bir araç gibi kullanmıştır (Akyüz, 1978, 437-444). Gazete çıkarmaktaki amacını, Paris'te yayın hayatına soktuğu (1869) Ulûm gazetesinin ilk sayısında şöyle aktarmıştır: '*Bu mecmuadan maksad neşr-i lezzet, ulûm ve ma'rifete himmet eylemektir.*' (Suavi, Ali, Ulûm, Tre'vise Paris, 1869.) Suavi'nin dilticiliğine geçmeden önce onu, tarihi kimliğiyle de tanıtmak yararlı olacaktır:

Tarihi kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre 1837'de İstanbul'da doğmuştur. Babası 'kâğıtçı' lakaplı Hüseyin Ağa, annesi ise tahsil görmüş bir ev hanımıdır. Soyu Viranşehir'e dayanmaktadır (Atay, 1997, 19).

Ali Suavi'nin ilk eseri Ebu Hanife'nin Nasihatları üzerine bir şerhdir (Atay, 1997, 20). Londra'da Muhbir gazetesini çıkarmıştır (1866). Suavi'nin umûmî bir Türk tarihi kaleme aldığı bilinmektedir ancak bu eserin nüshaları günümüze ulaşamamıştır. Bunların dışında Bursalı Tahir Bey'in 'Osmanlı Müellifleri' adlı eserinden, altısı tercüme, on beşi telif yirmi bir kitabı

olduğunu öğreniyoruz. Kamus-ül Ulûmi-ve-l- Maârif (1870) adlı ansiklopedisi yine önemli eserleri arasında sayılabilir (Danişmend, 1942, 20).

İsmail Hami Danişmend, Ali Suavi'yi okuyucularına şöyle takdim etmiştir:

' ... mazide yaşamış istikbal adamlarındandır: Onun vücudu tanzimatçılarla, ruhu bizimle muâsırdır. 1839'dan 1877'ye kadar yalnız otuz sekiz sene yaşayabilen bu ateşten mahlûk teokrasi devrinde lâiklik, mutlakîyet devrinde cumhuriyet ve Osmanlılık devrinde Türklük ve Türkçülük rüyaları görmüş, bu rüyalarını tâbire çalışmış ve nihayet gene bu rüyalar uğrunda şehit olmuştur' (Doğan, 1991, 2-10).

Suavi, Paris'te 'Jeunes Turcs' denilen; Genç Türklerdendir. Bâb-ı Âlî'de muhalif bir tavır sergilemiştir. Yıllarca sürgün yemiş, Nâmık Kemâl, Ziya Paşa gibi çağdaşlarına fikren zıt düşmüştür. Hayatta seçtiği duruş karşısında kimilerince basit bir gazeteci olarak nitelendirildiyse de tarihimize 'Çırağan vak'asıyla' adını yazdırmıştır (Çelik, 1992, 42-48). Ali Suavi'nin dünya görüşünü şöyle özetleyebiliriz: Türk soyu, kültürü, dili ve tarihi dünyadaki bütün medeniyetler karşısında dimdik ayakta durabilecek güçte ve üstünlüktedir. Ona göre, dünya kültür tarihinde Türklerin rolü yadsınamaz (Danişmend, 1942, 25).

Ali Suavi, dil konusunda milli şu'ûra sahip bir düşünürdür. Türk dilini, diğer diller karşısında üstün tutmuştur. Ona göre Türk dili dünyanın en zengin dillerindendir. Devrin önemli tartışmalarından olan Türkçe-Osmanlıca tartışmalarına o da girmiştir. Suavi, Osmanlıca diye bir dilden söz edilemeyeceği görüşündedir. Bunun nedenini ise politik kavramların işin içine girmesiyle köklerini geçmişten alan Türkçemizin, Osmanlıca adıyla anılmaması gerektiği şeklinde açıklamıştır:

'Biz gelelim geçen numeroda bahs ve 'add eylediğimiz Osmanlı lisanına... Bugün Osmanlı lisanı 'unvanının ma'nâsından bahs olundığı yok vakı'â bahse de hâcet yok. Çünkü politika efkârından münba'is bir 'unvandır. Politika 'unvanları ise ekseriya ma'nâsız olur. Ma'lûmdur ki Türkçe lisan içine 'Arab ve Fars lügatlarından çok karışmıştır. Rumca ve İtalyancadan dahı hayli vardır. Yakın vakitlerden berü Fransızcadan karışan lügatlar hemân yüzi mütecâvizdir. Lügat-ı Osmaniye müellifi zâtın bu kere yazmakda olduğu lügat kitabında kullandığımız her lügatın asıl ve mâ-haddi gösterilmeye çalışılmaktadır. Fakat bir lisan içine başka lisandan

lûgatlar karışursa ne olur ? Ve karışmalı mıdır? İşte ‘Arapça bir muntazam lisan olduğu halde bunca lûgat-ı ecnebiye ile karışmıştır. Yine Arabî’ dir. Kur’ân-ı ‘azimü’l-lisan ‘Arabi mübeyyindir. Böyle de vasf buyruldu. Halbuki içinde Habeş ve Hind ve Rumdan ve diğer lûgatlar vardır.... İşte Kur’ân- ı ‘azim dahi mu’reb ve rahil nev’ilerinin ikisi vech ile niçe lûgat-ı ecnebiyi hâvidir. Yine ‘Arabi değil mi? Ya’ni Arabin anlayacağı lisan üzere değil mi? (Suavi, 1869, 120-121)

Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere Suavi, politik unvanların dil üzerindeki etkisini kabul etmez. Ona göre bir dil, başka dillerden sözcük ödünçlemesine gidebilir. Bu durum sözlüksel bir hadise olmaktan öteye geçmemektedir. Zira başka dillerden ödünçleme yoluyla alınan sözcükler, yerine öz lisanda karşılıkları bulununcaya dek kullanılabilir. Ona göre; dilimizin Arapça ve Farsça gibi başka dillerden sözcük almasında bir sakınca yoktur. Bu durum dilimizin zenginliğini değiştirmez ancak asıl sorun, bu sözcüklerin kullanımında Türkçemizin dil bilgisi kuralları yerine, alıntı yapılan dildeki dil bilgisel kuralların işlerliğiyle kullanılmasındadır.

Ali Suavi’ye göre dil, yaşayan ve gelişime açık bir iletişim aracıdır. İşte bu nedenle, farklı dillerin birbiriyle etkileşim içinde olmaları da doğal karşılanmalıdır. Ancak diller arası sözcük alışverişinde öncelikle dillerin kendi dil bilgisel mekaniği çalışmalı ve her aldığı sözcüğü kendi dilinin kurallarına uydurmalıdır. Suavi, Lisan ve Hatt-ı Türkî yazı dizisinde, dilimizin sözcük alışverişine girdiği dillerden söz etmiştir. Bunların arasında Çince, Arapça, Farsça, Rumca, Habeş ve Hint dillerini saymıştır. Diller arası sözcük ödünçlemelerini anlatırken bu dillerden örneklemeler de yapmıştır. Yazılarında özellikle Acem dilleriyle olan ilişkilerimizden bahsetmiştir. Bunlar arasında en çok Arapça ile dilimizin etkileşimi üzerinde durmuştur. Bunun nedenini ise ‘...biz Arabiyi misal getirdik çünkü diğer lisanlara nisbetle sâficedir.’ diyerek açıklamıştır (Suavi, 1869, 122). Arapça üzerinden örnekler verirken en çok Kur’ân-ı Kerim’in dilinden faydalanmıştır. Ayrıca Ulûm’da dil ve edebiyat tarihi açısından önemli şahıslar ve eserlerinden de söz etmiştir ve bu eserlerin dil özellikleri üzerinde de durmuştur. Bunlar arasında, Divanü Lûgat- it-Türk, Kutadgu Bilig, Muhakemetü’l Lûgateyn, Şecere-yi Türkî, Ed-Dürretü’l – Mudiyye fi’l – Lûgati’t – Türkiyye gibi eserler sayılabilir.

Suavi’ye göre dil, o dili konuşan milletin anlayabileceği ölçüde olmalıdır. Lisan ve Hatt-ı Türkî’ de bu görüşünü şöyle açıklamıştır:

‘...Arabi değil mi ya’ni Arap’ın anlayacağı lisan üzere değil mi?’

Külliyatda, Ebu'l-Bakā'nın beyānı vechiyle 'Arabi mübeyyin ma'nası 'Arabın fehm edeceği lisan üslûbı üzere demektir. Yoksa her lügatının aslı 'Arabi demek degildir. Arabi'de kütüb- ü 'ilmiyyeye gelince mesala İbn-i Sînâ'nın kânunı mütâla'a olundıkda görünüyor ki o kitâb- ı kebirin hemân yigirmide biri Yunan ve Latin ve Hind ve diger lisan lügatındadır. Sihâh ve Kâmusi gibi başluca lügat kitablari mütâla'a edilince görüliyor ki mu'reb ve rahîl ve za'aflariyla niçe yabancı lügatlar vardır...' (Suavi, 1869, 121)

Dil konusunu, çağdaşlarıyla karşılaştırıldığında onlara göre oldukça ileri bir boyutta ele alan Ali Suavi, İslam kültürü ve Türkçe arasındaki ilişkiler konusunda da bazı fikirler ortaya atmıştır. Kur'an-ı Kerim'in dilinin Arapça olması ibadet dilini de bu yönde etkilemiştir. Ali Suavi, ibadetlerimizin Türkçe de yapılabileceği; bunda bir sakınca olmadığı fikrindedir. Okuduğumuz du'alardan, verilen hutbelere kadar hepsinin Türkçe olması gerektiğini söylemiştir. Ona göre herkes okuduğu du'anın anlamını kavrayabilmelidir. Bunun için de Türkçe tefsirlerden faydalanılması gerektiği görüşündedir:

'...âyet ve sure-yi şerîfenin hep Türkçesi mevcuddur ma'hazzâ Kur'an'ın kāmıla Türkçesi çokdur. Ezân cümle tebeyy[ü]n ki dibağ - zâdenindir. Zübdetü'l- Eşâr, Mevâhibu'l-Nevâr, Türkçedir. 'Ali Selaniki'nin iki cild tefsiri Türkçedir. Muhammed Vehbi'nin tefsiri Türkçedir ve diger tefâsir ki şimdi bir de marbu' Türkçe tefsir vardır. Hâl böyle iken yine halkımızın cāmi'lerde, medreselerde Kâzımî ve Celâlin ve Ebu-Su'ûd gibi Arabi tefsir okumaları ne içündür? ... Okuyorlar mı dersiniz yalnızdır. Zira Türkçe tefsirlerimiz var. İşte birazını saydık. Türkçe tefsirler bunlar kadar güzel değil deniyorsa cehaletdir....Zira İmām- ı Âzim Ebu Hanife değil midir ki Arap olmayanlar için Kur'an'ı kendi lisanına tercüme ile namazda bu tercüme-yi okumağa fetvâ verdi....' (Suavi, 186, 128-129)

Suavi, İslam dilinin aynı zamanda bilim, sanat ve kültür dili olmasında politik bir amaç olduğu görüşündedir. Ona göre, ırk farklarını gözetmeksizin Merâkeş'ten Pekin'e kadar İslam dilini, bilim ve kültür dili yapmanın amacı; İslami birlik yaratmaktır:

'İslâma 'umûm lisanı ve 'ulûm lisanı yapmağa çalışan sır ve hükümet Kur'an ve din kazıyyesi olmayub elbette başka bir şeydir. Bu şey ise İslâm akvām ve ecnâsından kavmiyet ve cinsiyyet ve ihtilâf, efkâr fitnelerini kaldırub cümlesini kelime-yi vâhideye cem' eylemek

fikridir.Başka bir şey degildir....' (Suavi, 1869, 128-129)

Ali Suavi, Türkçenin sadeleşmesi gerektiği görüşündedir. Ancak tıpkı reformcular gibi bu konunun tasfiyecilikten ayrılması gerektiğini savunur. Ona göre, tasfiye çabaları, dili yapaylaştırmaktan ve milletleri kutuplaştırmaktan başka bir şey getirmez:

'...ya'ni lisan- ı İslām 'ulemaları ise binlercedir. Buhārā'da, İsfahan'da, Bağdat'da, Kayseride, Konya'da, Bursa'da, İstanbul'da tevellüd eden bir kimse vāk'ā Arap degil idi. Ancak mektebde, medresede bu lisanı bulur tahsil eder; müsta'rib olurdu. Yine tekrar ederim ki şu lisan 'arab lisanı olmayub, İslām lisanıdır. Şu 'ulūm Arap 'ulūmı olmayub İslām 'ulūmıdır. Şu Arapçadır, bu Türkçedir, bu da Osmanlıcadır gibi mübāhaseleri İslāmi kavmiyyet ve cinsiyyet da'vāsına düşürmek isteyenler çıkardı. Bizde politika işi zannıyla tervic etdik. Yoksa bizim eski babalarımız, dedelerimiz Arapçaya bir ecnebi lisan gibi bakmadılar....' (Suavi, 1869, 127)

Ali Suavi, dil konusundaki görüşlerini Londra'da çıkardığı Muhbir (1866) gazetesinde de açıklamıştır. Suavi, burada terimlerin kullanımı üzerinde durmuştur. Ona göre, evrensel olan terimler dışında, her millet kendi dilinde terim kullanmalıdır (Öksüz, 2004, 23).

Suavi, Lisan ve Hatt-ı Türkî'de Türk dilinin kökeni hakkında da bazı etütlerde bulunmuştur. Suavi, Türk dilinin kökenini Uygurca ve Türk lehçelerine dayandırmıştır. Uygurcanın Çince, Süryanice ve Nasturice ile olan ilişkisini harf ve heceler boyutunda incelemiştir. Bu dillerden -özellikle de Çince- dilimize pek çok sözcük geçtiğini belirtmiştir. Dilimizin kaynağını ise şu sözleriyle açıklamıştır: *' Türk lisanı dediğimiz mebādisi Uygur, Çağatay, Kıpçak, Kırgız, Nogay, Kalmuk, Türkân, Çuvaş, Cenūb Sibir tā'ifelerinin söyledikleri lisandır* (Suavi, 1869, 70).

Sonuç

Ali Suavi, Türk dili konusunda devrine göre oldukça radikal fikirler ortaya koyan bir şahıstır. Türk diline milliyetçi bir duruşla sahip çıkmış diğer dünya dilleri arasında üstünlüğünü her fırsatta dile getirmiştir. 19. Yüzyıldan başlayıp günümüze kadar tartışıl原因 dilde sadeleşme gereği üzerinde ısrarla durmuştur. Hatta dilde milliyetçiliği farklı bir boyuta taşıyarak ibadet dilinin de Türkçe olması gerektiğini söylemiştir. Çıkardığı gazeteleri, dili doğru kullanmaya yarayan bir araç gibi görmüştür. Türk edebiyatı tarihinde ilk ansiklopedi yazma girişiminde bulunan Suavi, İsmail Hami Danişment'e göre dilde ve fikirde Türkçülüğün bir simgesi gibidir. Gerek edebiyat gerek dil araştırmacıları için Ali Suavi'nin eserleri önemli başvuru

kaynaklarındandır. Halen kayıp eserleri olmakla beraber bunların gün yüzüne çıkarılması hem Türk tarihi hem de Türk edebiyatı açısından oldukça faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Akgün, M. Z. (1969). Son asrın Türk düşünürleri: IV Ali Suavi, *Yeni Adam*, Sayı: 820: 12-13.
- Akyüz, Y. (1978). Okula gazete sokan öğretmen Ali Suavi ve günümüz eğitiminde benzer girişimler, *Belleten*, Sayı 167: 437-444.
- Atay, F. R. (1942). Ali Suavi, *Yeni Adam*, Sayı 380: 9.
- Atay, F. R. (1997). *Başveren inkılapçı* (Ali Süavi), Ankara: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
- Çelik, H. (1992). Çırağan hadisesi bir İngiliz tertibi midir? *Tarih ve Toplum*, Sayı 103: 42-48.
- Danışmend, İ. H. (1942). *Ali Suavi'nin Türkçülüğü*. İstanbul.
- Dizdaroğlu, H. (1958). Ali Suavi'de dil anlayışı, *Türk Dili*, Sayı 80: 374-380.
- Doğan, İ. (1991). Türkçülük düşüncesinin önderi Ali Suavi ve bazı kalıp yargılar, *Millî Kültür*, Sayı 84:2-10.
- Öksüz, Y. Z. (2004). *Türkçenin sadeleşme tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 606.
- Parlatır, İ. & Çetin N. (1999). *Genç Kalemler Dergisi* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Polat, N. H. (2012). *Tanzimat sonrası Türk kültür hayatından yansımalar*, Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Suavi, A. (1869). *Lisân ve Hatt-ı Türkî, Ulûm*, Paris: c.2-3.